

УДК 340.5

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.02>orcid.org/0000-0002-7578-0043

© Поляков А.О., 2023

А.О. Поляков**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
ДИСЦИПЛІН У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ****A. Poliakov****COMPARATIVE ANALYSIS OF LEGAL
REGULATION METHODS OF TEACHING
CRIMINAL LAW DISCIPLINE IN THE
EUROPEAN UNION**

Анотація. Метою цієї статті є виявлення основних особливостей і тенденцій розвитку методики викладання кримінально-правових дисциплін у країнах Європейського Союзу, а також визначення перспектив для поліпшення якості підготовки вітчизняних фахівців у цій галузі. Для досягнення цієї мети буде проведено аналіз законодавства, нормативних актів і практики викладання кримінально-правових дисциплін у країнах Європейського Союзу. Автор зазначає, що правове регулювання викладання кримінально-правових дисциплін у Європейському Союзі здійснюється на підставі стандартів вищої юридичної освіти, у яких зафіксовано навчальні дисципліни, їх обсяги, результати навчання та професійні компетенції, котрі здобуваються при їхньому вивченні. В освітніх програмах та навчальних планах закладів вищої юридичної освіти в країнах Європейського Союзу назви, обсяги, результати та компетенції деталізуються. Автор зауважує, що майже в усіх бакалаврських і магістерських освітніх програмах країнах Європейського Союзу наявні навчальні дисципліни з кримінального права, яким приділяється значна увага й на їхнє вивчення виділено суттєвий обсяг навчального навантаження. Автор констатує, що програми вивчення кримінально-правових дисциплін у країнах Європейського Союзу фіксують специфічну методику викладання, котра в переважній більшості характеризується акцентом на вивчення як національного, так і міжнародного кримінального права, використанням порівняльного аналізу кримінального права різних країн і практичним навчанням студентів. Методика викладання кримінально-правових дисциплін у Європейському Союзі поєднує декілька навчальних методів, серед яких треба виділити сократівський метод, лекційний метод, метод кейс-стаді, змагальний метод, метод групових дискусій, кооперативний метод навчання, клінічний метод. Автор визначає, що на рівні Європейського Союзу затверджені спеціальні методики та навчальні посібники для фахівців у сфері кримінального права, котрі сприяють їх професійному зростанню та ефективному застосуванню кримінального законодавства.

Ключові слова: підготовка юристів, фахова підготовка, професійно-комунікативні компетентності, кримінально-правові дисципліни, Європейський Союз, порівняльний аналіз.

Annotation. The article identifies the peculiarities and trends in the development of methods of teaching criminal law disciplines in the European Union, and also identifies the prospects for improving the quality of training of specialists in this area in Ukraine. To achieve this goal, the author analyzes the legislation and practice of teaching criminal law disciplines in the EU countries. The author points out that the legal regulation of teaching criminal law disciplines in the European Union is based on the standards of higher legal education which set out the disciplines, their scope, learning outcomes and professional competencies which are acquired in the course of their study. The names, scope, outcomes and competencies are detailed in the educational programs and curricula of higher legal education institutions in the European Union. The author notes that almost all bachelor's and master's degree programs in the European Union have criminal law disciplines which receive considerable attention and a significant amount of academic load is allocated for their study. The author states that criminal law curricula in the European Union countries include a specific teaching methodology which is overwhelmingly characterized by an emphasis on the study of both national and international criminal law, the use of comparative analysis of criminal law of different countries and practical training of students. The methodology of teaching criminal law disciplines in the European Union combines several teaching methods, among which we should highlight the Socratic method, the lecture method, the case study method, the competitive method, the group discussion method, the cooperative learning method, and the clinical method. The author determines that at the level of the European Union, special methods and textbooks for criminal law professionals have been approved which facilitate their professional growth and effective application of criminal law.

Keywords: lawyer training, professional training, professional and communication competencies, criminal law disciplines, European Union, comparative analysis

Постановка проблеми. У сучасному світі кримінальне право відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку та захисті прав громадян. Для реалізації функцій покладених на кримінальне право необхідні фахівці, здатні якісно їх втілювати в життя. Відповідно, основою процесу освіти, професійного становлення фахівця-юриста є засвоєння відповідної сукупності знань, умінь, навичок, компетенцій.

Кримінальне право належить до числа навчальних дисциплін, що становлять основу правознавства та юридичної освіти. Вивчення кримінального права спрямоване на формування в здобувачів теоретичних знань і практичних навичок, що базуються на чинному законодавстві, узагальненнях судової, прокурорської та слідчої практики. Так само Європейський Союз є одним із провідних регіонів світу, де кримінальне право та його викладання мають високий рівень розвитку. При цьому методика викладання кримінально-правових дисциплін відіграє важливу роль у формуванні професійних навичок і знань майбутніх фахівців у цій галузі. У зв'язку з цим, порівняльний аналіз правового регулювання методики викладання кримінально-правових дисциплін у

Європейському Союзу представляє особливий інтерес для вивчення особливостей і тенденцій розвитку цієї галузі.

Здійснення такого порівняльного аналізу відбувається на основі опрацьованої наукової літератури із цієї проблематики, у якій потрібно виокремити наукові праці таких зарубіжних вчених, як М. Ачаре [1], А. Волкер [2], Р. Джохельсон [3], Д. Паско [4], Л. Фармер [5], С. Лі, А. Харріс [6]. Вивчення та аналіз наукового доробку цих вчених дало змогу виділити основні напрями в методиці викладання кримінально-правових дисциплін у Європейському Союзі.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є виявлення основних особливостей і тенденцій розвитку методики викладання кримінально-правових дисциплін у країнах Європейського Союзу, а також визначення перспектив для поліпшення якості підготовки вітчизняних фахівців у цій галузі. Для досягнення цієї мети буде проведено аналіз законодавства, нормативних актів і практики викладання кримінально-правових дисциплін у країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу статті. Правове регулювання викладання кримінально-правових дисциплін у Європейському Союзі здійснюється на підставі стандартів вищої юридичної освіти, котрі фіксують навчальні дисципліни, їхні обсяги, результати навчання та професійні компетенції, котрі здобуваються при їх вивченні.

Безпосередньо в конкретних закладах вищої юридичної освіти в країнах Європейського Союзу розробляються власні освітні програми, навчальні плани, що можуть удосконалювати загальні стандарти викладання навчальної дисципліни «Кримінальне право».

Крім того, Європейська мережа підготовки суддів (EJTN) розробила керівні принципи навчання у сфері кримінального правосуддя, які призначені для тренерів. Вони регулярно оновлюються та оцінюють основні царини, що мають відношення до підготовки суддів у цій галузі. У них перераховані потенційні теми, відповідні документи та судова практика, що стосуються кожної з них, а також надані рекомендації щодо відповідних профілів тренерів та слухачів у кожній сфері та запропоновані відповідні методи навчання.

Європейською Комісією створено посібник для суддів, прокурорів та інших компетентних органів щодо видачі та виконання запиту про видачу наказу про арешт майна. Цей посібник покликаний допомогти суддям, прокурорам та іншим компетентним органам на підставі Рамкового рішення Ради 2003/577/JHA від 22 липня 2003 року про виконання у Європейському Союзі наказів про арешт майна або доказів.

Метою цього посібника є надання рекомендацій щодо застосування належної практики у світлі наявного досвіду, а також надання компетентним

суддям і прокурорам конкретної інформації про те, як слід заповнювати бланки ордерів на арешт майна та доказів.

Також на рівні Європейської Комісії створено навчальний посібник із захисту прав дітей у системах кримінального правосуддя, який має на меті забезпечити комплексний довідник для тих, хто працює у сфері кримінального правосуддя. Навчальний посібник призначений для фахівців і зацікавлених осіб, які беруть участь у навчанні в межах своєї роботи, і покликаний допомогти їм ефективно аналізувати принципи, викладені в посібнику, використовуючи методологію навчання, засновану на досвіді.

У посібнику проаналізовано питання дітей-правопорушників, дітей-жертв та свідків. У ньому також порушено питання реагування на дітей, які можуть опинитися під загрозою потрапляння до системи кримінального правосуддя. Посібник охоплює різноманітні теми та питання, зокрема й захист дітей, запобігання злочинності, правоохоронна діяльність, судові процедури, винесення вироку та реабілітація.

Європейська мережа підготовки суддів сформувала посібник із мовної підготовки з лексики судового співробітництва в кримінальних справах. Цей посібник є зібранням найбільш актуальних навчальних матеріалів, виходячи з ристаних під час серії з семи семінарів, організованих Європейською мережею з підготовки суддів (EJTN) за цією темою у 2011 та 2012 роках; він призначений для будь-якого судді або прокурора, який бажає розвинути свої мовні навички в цій галузі.

Що стосується методики викладання кримінально-правових дисциплін у європейських закладах вищої юридичної освіти, то при викладанні кримінально-правових дисциплін у Європейському Союзі активно використовують такі методи:

1. Сократівський метод викладання кримінального права – це традиційний класичний метод опитування, коли викладач ставить студенту низку запитань і дуже мало читає лекцій. Хоча цей метод вийшов із моди, він все ще використовується багатьма юридичними факультетами, кафедрами та викладачами. Цей метод, пов'язаний з ім'ям великого вченого Сократа (469 р. до н.е. – 399 р. до н.е.), отримав свою популярність завдяки серії «діалогів» Сократа, узагальнених Платоном, перспективним учнем Сократа. Сократ мав дуже новаторський спосіб викладання, оскільки, навчаючи учнів, він зацікавлював їх, ставлячи питання, що стосуються будь-якого аспекту життя, і після відповіді на нього одразу ж ставив інше питання, яке здебільшого суперечило першій відповіді, показуючи невпевненість у припущеннях, зроблених під час відповіді на перше запитання. Саме завдяки цій унікальності метод Сократа, незважаючи на свою непрозорість, досі використовується багатьма виклада-

чами права. Існує багато переваг використання методу Сократа в навчанні кримінально-правових дисциплін, але однією з найбільш помітних змін, які відбуваються зі студентами під час використання цього методу навчання, є те, що їхній розум запалюється безліччю думок, оскільки в найкоротші терміни вони повинні негайно відреагувати на поставлене запитання. Навички ведення дебатів серед студентів-правників є дуже бажаними, щоб підготувати їх до реального досвіду роботи в залі суду, і метод Сократа допомагає студентам ввібрати в себе цю якість комунікативних та дебатних навичок. Нарешті, цей метод також допомагає розвивати навички артикуляції, які є необхідними для хорошого юриста.

2. Лекційний метод є одним із найстаріших методів навчання. Це метод прямого викладання, який передбачає взаємодію зі студентами один на один. Міжособистісне спілкування завжди корисне для студентів, оскільки чітко відображає їх психологічний стан. Наприклад, якщо студент переживає певні проблеми на особистому рівні й не може сконцентруватися на лекції, то цей метод може допомогти викладачеві виявити проблему й причини відсутності концентрації уваги. Таким чином, цей метод розвиває навички та дозволяє оцінити ступінь диференціації в розумінні та засвоєнні матеріалу студентами. Лекційний метод покладає на викладача відповідальність за те, щоб зацікавити студентів предметом, наводячи живі приклади з кримінального права, пов'язані з темою викладання. Після цього викладач знайомить студентів із темою, формулює цілі навчання, мету, яку потрібно досягти, план лекції та висновки, які містить здатність вирішувати проблеми.

3. Метод кейс-стаді – це метод, який широко використовується в багатьох дисциплінах, більшість емпіричних досліджень у соціальних науках містять кейс-стаді. На відміну від інших дисциплін, де кейс-метод загалом стосується аналізу наявних політичних, економічних і соціальних проблем, у викладанні кримінально-правових дисциплін кейс-метод містить аналіз різних рішень Верховного суду, різних вищих судів і вироків судів нижчих інстанцій, які або вже винесені, або перебувають на розгляді.

Від викладача кримінального права, який використовує метод кейс-стаді, очікується правильна інтерпретація кейсів, а потім зв'язок із концепцією. Характер юридичної дисципліни вимагає від викладача добре володіти мистецтвом і навичками, а також вміти читати вирoki, винесені різними судами, і з'ясовувати співвідношення *decidendi* і *obiter dicta* в конкретній справі. Викладач кримінального права повинен уміти робити критичний аналіз вирішених справ, писати коментарі до них, а також розвивати навички написання судових рішень. Обговорення різних справ у групі дає викладачеві змогу дослідити аналітичний аспект кожної справи, іноді викладач може також

приймати думки студентів, які суперечать судовому вироку, що сприятиме виникненню нових ідей. Важливо зазначити, що у Європейському Союзі існує низка міжнародних та національних конкурсів із написання коментарів до судових справ або написання судових вироків.

4. Змагальний метод. Завдяки цьому методу студенти отримують прагматичну користь, покращуючи свої навички в складанні різних документів, які подаються під час судового процесу, підготовці та допиті свідків, починаючи від відкриття та закриття справи до винесення вироку, студент повинен знати весь процес та процедуру.

5. Метод групових дискусій. Групові дискусії проводяться для того, щоб студенти-правники мали чітке розуміння будь-якої проблеми, чинних законів, правил, нормативних актів та судових рішень, що стосуються певної проблеми, а також для того, щоб запропонувати конкретне рішення для неї. Це механізм обміну знаннями, прояву лідерських якостей, поглиблення розуміння права та навичок його тлумачення, а головне – бачення закону в русі.

6. Кооперативний метод навчання. У цьому методі викладання відбувається у співпраці, а навчання здійснюється за допомогою найефективніших засобів. Кримінальне право, як професійний курс, потребує керівництва експертів у цій галузі для кращого розуміння. Наприклад, очікується, що певні процедурні аспекти кримінального права викладатиме юрист-практик, який має досвід ведення кримінальних справ.

7. Клінічний метод. Клінічна юридична освіта є практичною частиною юридичної освіти і вимагає зовсім іншої педагогіки викладання. Це один із найважливіших методів викладання права, особливо коли йдеться про професійну складову права, яка вимагає втручання юристів та професіоналів. Кримінальне право важко повною мірою адаптувати до засобів юридичної клініки, однак вона дає змогу здійснення первинного консультування в кримінальних справах та моделювання певних ситуацій.

Треба також зазначити, що в методиці викладання кримінально-правових дисциплін актуальним є застосування порівняльного підходу. У вітчизняних університетах та відповідних стандартах вищої освіти навчальна дисципліна «Порівняльне кримінальне право» чи окремі теми в курсі класичного кримінального права чітко не визначені, і мають місце три методики його викладання. Як зазначає С. Лихова, «жоден із них не видається нам оптимальним» [7, с. 489].

1. Після циклу лекцій із кримінального права, присвячених вивченню певного інституту кримінального права України, проводиться заняття, під час якого надається порівняльний аналіз саме цього інституту. У цьому випадку це є «проявом методу мікропорівняння, коли порівняльний аналіз проводиться

між конкретними нормами Загальної чи Особливої частини кримінального право України та однієї (бажано, декількох) зарубіжних країн. Інституційне порівняння дозволяє порівнювати окремі інститути кримінального права. Недоліком такого викладання є його виключно пізнавальний характер» [7, с. 490]. У викладача майже немає часу на необхідний вступ, який охоплює питання становлення та розвитку компаративістики, її предмет методу та особливості цієї науки. Певна проблема полягає в тому, що кримінальне право зазвичай починають викладати доволі рано, найчастіше в другому семестрі першого курсу або в першому семестрі другого курсу. У здобувачів ще немає достатніх знань у сфері порівняльного права як загального предмета. Хоча в деяких випадках основи порівняльного права викладаються, на жаль, епізодично, ще на першому курсі в межах предмета «Правознавство».

2. Після вивчення всіх лекцій із курсів «Кримінальне право України. Загальна частина» і «Кримінальне право України. Особлива частина», проводиться всього одна лекція, присвячена порівняльному аналізу кримінального права зарубіжних країн. Хоча ця методика більш ефективна, ніж попередня, вона все одно має свої недоліки. У такому режимі неможливо охопити й проаналізувати не тільки всі, а навіть основні питання, пов'язані з предметом, методами та історією порівняльних досліджень. Ці аспекти мають велике значення, особливо для здобувачів, які планують займатися науковою діяльністю в майбутньому.

3. В Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, предмет «Порівняльне кримінальне право» призначений для здобувачів другого курсу в певних випадках. Важливо зазначити, що курси «Кримінальне право України. Загальна частина» та «Кримінальне право України. Особлива частина» не входять до навчального плану цього навчального закладу. Як зазначає С. Лихова, «викладання порівняльного кримінального права в цьому випадку зводиться до розгляду окремих інститутів кримінального права України й дуже поверховому, у межах недостатнього часу, інформативному повідомленню про те, що в інших країнах ці питання вирішуються інакше. На читання цього курсу виділяється один семестр (близько 36 годин лекцій)» [7, с. 491]. Ефективність такого методу навчання залишає бажати кращого. Незважаючи на застосування найбільш передових та інтерактивних методик, досягти ідеального результату практично неможливо. У кращому разі, з огляду на рівень викладання, студенти отримують поверхневі знання про кримінальне право України та зарубіжних країн.

4. У деяких закладах освіти, таких, як Юридичний інститут Національного авіаційного університету, курс «Порівняльне кримінальне право» доступний для вивчення як для магістрів на заочній формі навчання, так і для

магістрів на очній формі навчання: «цей курс викладається впродовж одного семестру і, незважаючи на те, що кількість годин є недостатньою для повноцінного викладання цієї дисципліни, усе ж є можливість більш-менш повноцінно розглянути значну частину необхідного матеріалу» [7, с. 492].

Що стосується країн Європейського Союзу, то тут представлена така методика інтегрування порівняльного правознавства в кримінальне право. У Європейському Союзі однією з особливостей методики викладання кримінально-правових дисциплін є акцент на вивчення як національного, так і міжнародного кримінального права. Студенти вивчають не тільки європейське кримінальне законодавство, а й міжнародні норми та стандарти, що дає їм змогу розуміти кримінально-правову систему в контексті міжнародного права. Важливим елементом методики викладання кримінально-правових дисциплін є активне використання порівняльного аналізу кримінального права різних країн Європейського Союзу. Студенти вивчають відмінності та подібності між кримінальними системами різних країн Європейського Союзу, що допомагає їм отримати ширший погляд на кримінальне право.

Висновки. Правове регулювання викладання кримінально-правових дисциплін у Європейському Союзі здійснюється на підставі стандартів вищої юридичної освіти, у яких зафіксовано навчальні дисципліни, їхні обсяги, результати навчання та професійні компетенції, котрі здобуваються при їхньому вивченні. В освітніх програмах та навчальних планах закладів вищої юридичної освіти в країнах Європейського Союзу назви, обсяги, результати та компетенції деталізуються. Майже в усіх бакалаврських і магістерських освітніх програмах країнах Європейського Союзу наявні навчальні дисципліни з кримінального права, яким приділяється значна увага й на їхнє вивчення виділено суттєвий обсяг навчального навантаження. Програми вивчення кримінально-правових дисциплін у країнах Європейського Союзу фіксують специфічну методику викладання, котра в переважній більшості характеризується акцентом на вивчення як національного, так і міжнародного кримінального права, використанням порівняльного аналізу кримінального права різних країн і практичним навчанням студентів. Методика викладання кримінально-правових дисциплін у Європейському Союзі поєднує декілька навчальних методів, серед яких треба виокремити сократівський метод, лекційний метод, метод кейс-стаді, змагальний метод, метод групових дискусій, кооперативний метод навчання, клінічний метод. На рівні Європейського Союзу затверджені спеціальні методики та навчальні посібники для фахівців у сфері кримінального права, котрі сприяють їхньому професійному зростанню та ефективному застосуванню кримінального законодавства. У подальших публікаціях актуальним є звернення до вивчення специфіки правового

регулювання викладання кримінально-правових дисциплін в окремих країнах Європейського Союзу.

Література

1. Acharjee M. Legal Studies & Criminal Justice Teaching methods in Law Legal Studies & Criminal Justice // Journal of Legal Studies and Criminal Justice. 2020. Vol. 1. P. 36-44; 2. Walker A. The Anti-Case Method: Herbert Wechsler and the Political History of the Criminal Law Course // Ohio State Journal of Criminal Law. 2009. Vol. 7. P. 214-224; 3. Jochelson R. Let Law be Law, and Let us Critique: Teaching Law to Undergraduate Students of Criminal Justice // The Annual Review of Interdisciplinary Justice Research. 2015. P. 4-14; 4. Pascoe D. Criminal Law Pedagogy // Legal Quarterly. 2021. Vol. 72 No. 2. P. 406-410; 5. Farmer L. Bringing Cinderella to Ball: Teaching Criminal Law the in Context // The Modern Law Review. 1995. Vol. 58, No. 5. P. 756-766; 6. Harris A. and Lee C.. Teaching Criminal Law from a Critical Perspective. // Ohio State Journal of Criminal Law. 2009. Vol. 7. P. 261-266; 7. Лихова С. Порівняльне кримінальне право: методика викладання та застосування в наукових дослідженнях // Порівняльне правознавство. 2013. № 1-2. С. 486-494.